https://doi.org/10.54013/kk827a3

Vergi poolsaare kohanimede säilimine ja muutumine

MARIT ALAS

Kohanimed on keelelise ja kultuurilise mälu kandjad, mis kajastavad piirkonna asustuslugu, maastikku, inimeste argielu ning paigakasutuse muutumist. Nende uurimine aitab mõista, kuidas inimesed oma ümbrust tajuvad ja tähistavad ning millised paigad on eri aegadel olnud piisavalt olulised, et neid nime abil eristada. Mõni nimi püsib pikalt, teine ununeb või asendub uuega. Nimevara kujunemist ja kasutust mõjutavad nii keelekeskkond kui ka keelevälised tegurid: maastik ja selle liigendatus, eluviisid ja maakasutus, kultuurilised tavad, ühiskondlikud olud ning inimeste isiklikud valikud.

Artiklis analüüsitakse sotsioonomastilisest vaatenurgast Põhja-Eestis Lahemaal asuva Vergi poolsaare kohanimesid ajalooliste kaartide, XX sajandil kogutud rahvapärase kohanimevara ning autori välitöödel talletatud tänapäevase nimekasutuse põhjal. Eesmärk on selgitada, millised kohanimed on eri aegadel esinenud ning kuidas nimevara püsimine ja muutumine seostuvad piirkonna elulaadi, paigakasutuse ja ühiskondlike oludega.

Esimeses peatükis tutvustatakse uurimispiirkonda, teises teoreetilist tausta ning kolmandas kasutatud allikaid ja metoodikat. Artikli põhiosa (neljas ja viies peatükk) moodustab Vergi poolsaare kohanimede analüüs, kus võrreldakse liikide kaupa nimede esinemist eri ajajärkude allikates. Käsitletakse küla- ja talunimesid, viljelusnimesid, artefaktinimesid ning vete- ja maastikunimesid.

1. Vergi poolsaare loodus ja ajalooline taust

Vergi poolsaar asub Lääne-Virumaal 1971. aastal loodud Lahemaa rahvuspargis, jäädes Käsmu poolsaarest itta. Poolsaare rannajoon on liigestatud ning väiksemaid neemi eraldavad lahesopid. Maastikuliselt on tegemist rannikumadalikuga, mille siseosa katab mets ja mida ilmestavad suured kivikülvid ning rändrahnud. Põllupidamiseks sobivat maad on vähe ja asustus on koondunud mereäärsetesse rannaküladesse.

Vergi poolsaarel on seitse küla: Lahe, Lobi, Koolimäe, Natturi, Pedassaare, Pihlaspea ja Vergi. Varem oli eraldi küla ka Jorika, mis liideti 1940. aastal Pihlaspea külaga (EKNR).

Kirjalikes allikates mainitakse Lahe, Natturi, Pedassaare ja Pihlaspea küla esimest korda XIV–XV sajandil, Lobi ja Vergi küla XVI ning Koolimäe ja Jorika küla XVII sajandil; Jorika oli tõenäoliselt asustatud juba XVI sajandil, kuid kandis teist nime (vt täpsemalt ptk 4.1.1). Rannakülad käisid sagedasti käest kätte, olles kord ühe, kord

teise mõisa valduses. XIX sajandi lõpuks kuulusid Lobi, Lahe, Koolimäe, Pedassaare ja Natturi Sagadi mõisale ning Pihlaspea, Vergi ja Jorika küla eksklaavidena vastavalt Metsiku, Vihula ja Annikvere mõisale. (Tarvel 1983: 56, 73–77, 85)

Neis külades on väikesed talukohad ajalooliselt paiknenud valdavalt piki mereranda ja külateid. Rannakülade elulaad on olnud tugevalt seotud merega: kalapüügi kõrval olid olulised rannakaubandus, meresõit ja hiljem laevaehitus, mille kõrgaeg saabus 1880. aastatel (Dresen 1996: 730). Põllumajandus jäi tagasihoidlikuks: põllud olid enamasti liivase mullaga ja väheviljakad ning neil kasvatati köögivilja ja kartulit, leivavili saadi aga sageli sisemaa taludest kala vastu (Semm jt 2019: 13). XVII sajandi teisel poolel oli Vergi üks kõrval- ehk talupojasadamatest, kust viidi Soome laevnike vahendusel välja kala, elusloomi ja vilja (Tarvel 1996: 265; Kõivupuu 2010: 25). XIX sajandil ja XX sajandi alguses veeti üle lahe näiteks kartulit, puitu ja salakaupa, sealhulgas soola ja viina (Elstrok 1999: 91, 94; Heinvere 2010: 16; Pullat, Pullat 2021: 412).

Pärast Eesti Vabariigi loomist asendus vahetuskaubandus rahamajandusega (Sammet 1996: 743), kuid rannakülade elulaad jäi merega tihedalt seotuks. Olulisel kohal oli puiduvedu ning Soome keeluseaduse ajal 1920. aastatel ja 1930. aastate esimesel poolel ka salaviinavedu; samuti jätkus laevaehitus (Heinvere 2010: 16; Pullat, Pullat 2021: 412). Mereliste tegevuste kõrval hariti endiselt vähesel määral põldu ja peeti loomi. Samal ajal kasvasid ja tihenesid rannakülad: vanale asustusele lisandus uusi talukohti ja asundustalusid (Lahemaa külade alusuuring 2012: 56–57, 63). Vergi külas suurenes märgatavalt elanike ja hoonete arv ning 1939. aastaks oli seal varasema viie talu asemel juba 19 suuremat talukohta (Välja 2010: 4).

Nõukogude okupatsioon ja kontrollitud piirivööndi kehtestamine tõid kaasa murrangu senises eluviisis. Kui varem oli naaberkülades käidud paadiga või talvel üle jää, siis nüüd kadus mereline liikumisvabadus ja ligipääs merele peaaegu täielikult. Keelati ka harrastuskalapüük oma pere tarbeks ning likvideeriti väiksemad paadisadamad (Sammet 1996: 746). Paadikuurid lõhuti, paadivalgmatesse veeretati suuri kive, rannaäärsed alad piirati okastraadiga ja liivarannad äestati jälgede avastamiseks (Freyberg 1997: 15). Kalurite paate hoiti piiratud ja lukustatud sadamates, mis olid piirivalve järelevalve all, ning neid tohtisid kasutada üksnes kolhoosikalurid (Kurepalu 2010: 10). Varasem kohalik merega seotud elulaad asendus riikliku ja kolhoosikalandusega ning Vergist kujunes üks traallaevastiku põhibaase Viru rannikul. Vergi sadamast käidi kalapüügil nii kohalikes vetes kui ka kaugemal, näiteks Atlandil heeringat püüdmas (Sammet 1996: 747; Heinvere 2010: 64–78).

Koos nõukogudeaegse ümberkujundamise, linnastumise ja omatarbelise majapidamise vähenemisega taandus järk-järgult traditsiooniline põllumajandusmaa kasutus ja loomapidamine (Semm jt 2019: 26–30). Nõukogude ajal muutus ka külade ilme: traditsioonilise taluasustuse kõrvale kerkis piirivalve, sõjaväe ja kolhoosimajandusega seotud hooneid. Eriti selgelt on see näha Vergis, kus piirivalve ja kalurikolhoosiga seotud ehitised ning hilisemad kolhoosiaegsed elamud lisasid ajaloolisse rannakülla uue hoonestuskihi (Välja 2010: 9–10).

Pärast Eesti taasiseseisvumist 1991. aastal muutusid maa omandisuhted uuesti ning paljud endised talukohad tagastati õigusjärgsetele omanikele või erastati.

Püsiasustus ei taastunud siiski täielikult. Tänapäeval on Vergi poolsaar hinnatud suvituspiirkond, kus aastaringseid elanikke on vähe. Rannakülade miljöö on osaliselt säilinud ja külade ajalooline ülesehitus suures osas püsinud, kuid endiste talukohtade kõrvale on kerkinud suvilaid.

2. Kohanimed ja nende muutumine sotsioonomastilisest vaatenurgast

Kohanimedes avalduvad inimeste suhted paikadega. Sotsioonomastika uurib nimede kasutust ja varieeruvust, võttes arvesse sotsiaalset, kultuurilist ja situatiivset tausta (Ainiala 2016: 371; Ainiala, Östman 2017: 1–6). Sellest lähtudes seostatakse artiklis nimede püsimist ja asendumist paikade kasutuse, kasutajaskonna ja ühiskondlike olude muutumisega.

Nimekasutajatele hakati kohanimeuurimises rohkem tähelepanu pöörama 1970. aastatel funktsionalismi mõjul (Kallasmaa 2005: 137). Sotsioonomastilise kohanimeuurimise oluliseks tähiseks võib pidada Terhi Ainiala (1997) väitekirja „Muuttuva paikannimistö" („Muutuv kohanimistu"), millele on järgnenud hulk uurimusi nimede kasutusest, varieerumisest ja muutumisest sotsiaalses kontekstis (vt ülevaadet Ainiala jt 2012; Ainiala 2016; Ainiala, Östman 2017). Eestis on kohanimede säilimist ja muutumist uuritud nii piirkondade kui ka kasutajarühmade kaupa. Pöide ja Vergi nimeainest on käsitlenud Marit Alas (2012, 2015, 2016, 2024), Hargla kihelkonna vetenimede püsimist ja kadu Mariko Faster (2020) ning jahimeeste kohanimepruuki Evar Saar (2025).

Kohanimed on seotud nimekasutajate vajadusega paiku eristada ja tähistada. Nimi antakse eeskätt paikadele, mis on inimestele majanduslikult, kultuuriliselt või igapäevaelus olulised. Materiaalse ja vaimse kultuuri muutudes teisenevad ka kohanimed. (Kallasmaa 2005: 136) Nime püsimine sõltub sellest, kas paika on kasutajatel endiselt vaja nime abil eristada. Kui see vajadus väheneb või kaob, võib taanduda ka nimi (Ainiala 2000: 365–366, 2018: 100; Ainiala jt 2012: 56).

Nimede püsimist ja kadumist mõjutab ka nimeobjekti suurus ja tähtsus. Suuremate ning kogukonna jaoks kesksemate kohtade nimed püsivad enamasti paremini. Väiksemate kohtade nimed, mis on vähestele tuntud, võivad seevastu kergemini taanduda (Ainiala 2002: 932–933; vt ka Alas 2012: 363). Kui paiga funktsioon, kasutajaskond või inimeste liikumisteed muutuvad, võib nimi esmalt igapäevakasutusest kõrvale jääda, püsida veel inimeste mälestustes ning lõpuks ununeda. Mõnikord nimetamisvajadus ei kao, vaid varasem nimi asendub uuega – seda enamasti järkjärgult, nii et vana ja uus nimi võivad mõnda aega olla kõrvuti kasutusel (Ainiala 2002: 931).

3. Materjal ja metoodika

Artiklis lähtutakse Vergi poolsaare kohanimede käsitlemisel nimeobjektist ning eristatakse kultuurnimesid ja loodusnimesid. Kultuurnimed tähistavad objekte, mis on täielikult või osaliselt kujunenud inimtegevuse tulemusena, ning hõlmavad asustus-, viljelus- ja artefaktinimesid. Loodusnimede hulka kuuluvad vete- ja maastikunimed. Piir nende rühmade vahel ei ole siiski alati üheselt määratav, sest ka looduslike objektide märkamine, eristamine ja nimetamine sõltub nende paikade kasutusest ja tähendusest inimeste jaoks (vt lähemalt Kallasmaa 2005). Liigituse eesmärk ei ole kultuur- ja loodusnimesid vastandada, vaid võrrelda eri tüüpi objektide nimede püsimist ja muutumist.

Analüüsitakse eri aegadest pärinevaid allikakihte ja võrreldakse neis esinevaid Vergi poolsaare kohanimesid. Peamised allikarühmad on XVII–XIX sajandi ajaloolised kaardid ja nendega seotud arhiiviandmed, Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteegi (EKI KN) XX sajandi käsikirjalised kogud ning autori 2013. ja 2015. aasta välitöödel kogutud materjal. Need allikad erinevad nii eesmärgi kui ka nimeandmete laadi poolest, kuid nende kõrvutamine näitab, millised nimed on eri aegade allikates esindatud, millised hilisemast materjalist taandunud ning millised uuemas nimepruugis lisandunud.

Ajaloolised kaardid kajastavad maastikku ja nimevara valikuliselt. Kaardile kanti eeskätt paigad, mis olid olulised kaardistajatele ja tellijatele ning vajalikud maaomandiga seotud asjaajamiseks. Seetõttu vahendavad kaardid ajaloolist kirjalikku nimekihti, mitte kogu rahvapärast nimevara, mis oli eeldatavasti kaardile kantust märksa rikkalikum.

XVII–XIX sajandi kaardimaterjal on analüüsis jaotatud kahte rühma: 1) üldisemad ning nimematerjalilt napimad kaardid pärinevad ajavahemikust u 1650–1884; 2) detailsemad mõisakaardid, mille eesmärk oli eeskätt kujutada põllumajanduslikku maakasutust, pärinevad aastatest 1835–1859.

Vanim kaart on Rootsi riigiarhiivis asuv Ingerimaa, Eesti- ja Liivimaa geograafiline kaart (dateeritud u 1650–1699; SRA, SE/RA/420571/02/1/0303:00001), millelt leiab vaadeldava ala kõigi külade nimed peale Natturi ja Vergi. Varaseim ülevaatlikum kaart, kus on külanimede kõrval pisteliselt ka muid nimesid, on 1699. aastast pärinev Sagadi, Metsiku ja Sauste mõisa kaart (RA, EAA.1.2.C-IV-121). Vergi poolsaare kohta säilinud XVIII ja XIX sajandi piiri-, atlase- ja üldkaartidelt leiab peamiselt külanimesid ning üksikuid saarte, poolsaarte, neemede, ojade ja maastikuobjektide nimesid. Sellist nimeainest sisaldavad näiteks mõisate piirikaardid (1750: RA, EAA.46.2.180; 1789: EAA.46.2.172; 1802a: EAA.46.2.185; 1802b: EAA.46.2.184; 1804: EAA.46.2.189), Johann Frey Rakvere kreisi plaan 1791. aastast (RA, EAA.308.6.16) ja XIX sajandist (RA, EAA.46.2.115), Ludwig August Mellini 1796. aasta atlas (RA, EAA.2059.1.1464, l 9), 1805. aasta Eestimaa kubermangu topograafiline atlas (РГВИА, Ф.846.16.19826 Ч.1, л. 8) ning Johann Heinrich Schmidti Eestimaa kaardid (1844a: RA, EAA.46.2.2; 1871: EAA.854.4.14; 1884: EAA.2072.10.143).

Rikkalikuma nimematerjaliga on XIX sajandi mõisakaardid. Kui Saare- ja Muhumaalt on säilinud detailseid ja rohkelt nimesid sisaldavaid kaarte juba XVIII sajandi

lõpust, siis Eesti mandriosas koostati mõisate reguleerimiskaarte alates XIX sajandi esimesest poolest (sageli tunduvalt väiksemas mõõtkavas), kuid suurt osa neist pole alles (Troska 1987: 10). Vergi poolsaarelt on detailsed kaardid säilinud Sagadi mõisale kuulunud Lahe, Lobi, Koolimäe, Natturi ja Pedassaare küla kohta (1835: RA, EAA.1324.1.584; 1844b: EAA.1324.1.587; 1845: EAA.1324.1.588; 1849: EAA.1324.1.589, l 2–4; 1856: EAA.1324.1.590, l 27, 29, 31–32; 1859: EAA.1324.1.591, l 34–40). Neil on märgitud külanimed, sageli ka talunimede loendid kaardi eksplikatsioonis, arvukalt viljelusnimesid koos maad kasutava talu numbriga ning mõningaid maastikunimesid, näiteks soode ja metsade omi. Kruntimisjärgne kaart (1881a: RA, EAA.854.4.287) kajastab juba ümberjaotatud talumaid, kuid viljelus- ja loodusnimesid seal esitatud ei ole (kruntimise kohta vt ptk 4.1.2). Koha- või isikunime kirjapilt võib varieeruda nii sama kaardi eri lehtedel kui ka ühel lehel, näiteks *Tennikse Tannel ~ Tönnikse Tannel*. Kaardil esitatud nimi võib erineda ka kaardi juurde lisatud talude loendi omast, näiteks kaardil *Kolima Juhani* ja loendis *Kolima Johann*.

Metsiku mõisale kuulunud Pihlaspea küla ja Vihula mõisale kuulunud Vergi küla kohta ei ole selliseid kaarte õnnestunud leida. Annikvere mõisale kuulunud Jorika külast on kaks kaarti: üks dateerimata (RA, EAA.3724.4.1543) ning teine 1881. aastast (1881b: RA, EAA.854.4.162). Kummalegi ei ole kohanimesid märgitud.

XX sajandi materjal pärineb põhiliselt EKI kohanimekartoteegist, kus on sedelitel talletatud rahvapärases suulises kasutuses olnud nimed. Neid täiendavad üksikud skeemid ja joonised, mis aitavad kohti maastikul täpsustada. Vergi poolsaarelt on nimesid kogutud aastatel 1926, 1936, 1967, 1970–1971, 1985 ja 1993–1994. Eri aastate kogud ei hõlma kõiki külasid võrdselt, kuid annavad koos ülevaate XX sajandil talletatud kohalikust nimevarast. Talunimede puhul täiendavad kartoteegimaterjali Virumaa valdade ja alevite 1919. aasta elanike nimekirjad, millest on kasutatud Vihula valla Vergi ja Jorika ning Palmse valla Lobi, Lahe, Pedassaare, Natturi ja Koolimäe küla andmeid (RA, ERA.3138.3.3a, lk 831–835, 2114–2125). Lisaks on kasutatud 1931.–1938. aasta skemaatilisi kaarte (1931: RA, ERA.T-3.22.1433; 1934a: ERA.T-3.1.18; 1934b: ERA.T-3.22.2760; 1935a: ERA.T-3.1.9; 1935b: ERA.T-3.22.2787; 1935c: ERA.T-3.22.4576; 1938: ERA.T-3.1.8), mis aitavad täpsustada talukohtade ja mõne muu nimeobjekti asukohta.[1]

Tänapäevane materjal pärineb autori 2013. ja 2015. aastal Vergi poolsaarel tehtud välitöödelt. Kohanimesid koguti kohalike elanikega vesteldes ning nimeobjektide asukohad täpsustati kaardi abil. Vestlusi ei salvestatud, märkmeid tehti vihikusse ja kaardile. 2015. aastal kontrolliti, kas informandid tunnevad ka neid EKI kohanimekartoteegis leiduvaid nimesid, mida 2013. aasta intervjuudes ei mainitud. Selgitati, kas need nimed on endiselt kasutusel, püsivad veel mälestustes või on juba ununenud ning seega kadunud. Informandid leiti lumepallimeetodil: esmased kontaktid soovitasid järgmisi kohalikke elanikke. Andmekogumisel lähtuti küllastumis-

[1] Edaspidi viidatakse kaartidele lühiviitega (nt kaart 1849, kaardid 1871, 1884). Samast aastast pärit kaardid on eristatud tähega (nt 1802a, 1802b). Atlaste ja mitmeleheliste kaartide kasutatud lehed on märgitud esmamainimisel. Säilikute täielikud andmed on esitatud artikli lõpus arhiiviallikate loendis. EKI kohanimekartoteegile on viidatud lühendi ja aastaga (nt EKI KN 1967).

põhimõttest, st välitöid jätkati seni, kuni uued informandid enam uusi kohanimesid ei lisanud. Pikemalt intervjueeriti 11 inimest, lisaks räägiti lühemalt kaheksa inimesega. Vesteldi nii individuaalselt kui ka väikestes rühmades, mõne informandiga korduvalt. Keelejuhid olid 35–87-aastased. Välitöömaterjal on kavas talletada EKI kohanimekogus. Artiklis viiteta esitatud tänapäevased nimekujud ja kasutusandmed pärinevad nendelt välitöödelt.

Allikate kasutamisel on arvestatud nii kaartide ja kartoteegi esitusviisi kui ka suulise nimeinfo kogumise eripäraga. Ainiala (2018: 96–97) on rõhutanud, et kohanimistu on pidevalt muutuv ja kihiline tervik, mida ei saa kunagi täielikult kogudesse või registritesse talletada. Kogutu sõltub kogumise eesmärgist, ajast, meetodist, kogujast ja informantidest. Oma osa on ka juhusel: millised nimed informandile meelde tulevad, milliseid peetakse mainimisväärseks. Mõned nimed säilivad ainult kogukonna mälus või suulises kasutuses, mõned on fikseeritud ajaloolistes kirjalikes allikates ning mõned ametlikes registrites, kus võib leiduda ka nimesid, mida kohalik kogukond ei kasuta. Siiski võimaldab osalinegi materjal tuvastada ja analüüsida piirkonna nimekasutusele omaseid mustreid.

Järgnevalt käsitletakse Vergi poolsaare kohanimesid XVII sajandi lõpust XXI sajandi alguseni, kõigepealt kultuur- ja seejärel loodusnimesid.

4. Kultuurnimed

Kultuurnimed jagunevad vaadeldavas materjalis asustus-, viljelus- ja artefaktinimedeks. Asustusnimedena käsitletakse küla- ja talunimesid, viljelusnimedena põllu-, heinamaa- ja karjamaanimesid ning artefaktinimedena muid inimtekkeliste objektide nimesid.

4.1. Asustusnimed

4.1.1. Külanimed

Kõik piirkonna külanimed esinevad nii üldisematel kui ka detailsematel kaartidel, erinedes kohati kirjapildilt. Vaadeldavate külanimede „Eesti kohanimeraamatu" (EKNR) artiklid on koostanud siinse artikli autor, kellelt pärinevad ka viiteta esitatud etümoloogilised tõlgendused.

Jorika: *Jork* (kaart 1650–1699), *Jöricke* (kaart 1699), *Jorrig* (kaart 1791), *Jörrik* (kaart XIX saj), *Jorika* (kaardid 1796, 1881b), *Joricka* (kaart 1802a), *Ioricka, Jöricka* (kaart 1804), *Юрика* (kaart 1805), *Jorrika* (kaart 1849), *Jerika* (kaardid 1871, 1884). Esmamainimine: 1650–1699 *Jork* (kaart 1650–1699). Küla oli arvatavasti olemas juba XVI sajandil, kuid kandis teistsugust nime (1542 *Iddekull*, 1583 *Edeküll*, 1586 *Idipäh*), mis hilisemates allikates ei esine. Jorika nimi võib olla isikunime *Georg* teisend (*Jörg*, *Jorg*). (Tarvel 1983: 76)

Lahe: *Lahe* (kaardid 1650–1699, 1699, 1789, 1791, XIX saj, 1802b, 1881a), *Lahhe* (kaardid 1796, 1835, 1844a, 1844b, 1849, 1856, 1859, 1871, 1884), *Лаxu* (kaart 1805).

Esmamainimine: 1398 *Laxen* (EKNR). Rannaküla asub Soome lahe sopis ja on nime saanud asukoha järgi (Tarvel 1983: 73–74).

Lobi: *Leppikull* (kaart 1650–1699), *Loppi By* (kaart 1699), *Loppe* (kaardid 1791, XIX saj), *Lobbi* (kaardid 1796, 1835, 1844a, 1844b, 1856, 1859, 1871, 1884), *Лопи* (kaart 1805), *Lobi* (kaart 1881a). Esmamainimine: 1523 *tor Lep* (rand) (EKNR). Rahvapärimuse järgi jaganud mõisnik kõrtsis paadimeestele prii lobi, mistõttu saanud nii kõrts kui ka seni nimetu küla Lobi nime (vt ka EKI KN 1970–1971 *Lobi*; Freyberg 1997: 9). Lobi ranna, neeme ja küla nime seob Enn Tarvel (1983: 73–74) sõnaga *lõpp* : *lõppe* 'laht, lahesopp'.

Koolimäe: *Kollo* (kaart 1650–1699), *Kolimah* (1671; EKNR), *Kohlma* (kaardid 1699, 1796), *Kohlmä* (kaardid 1791, XIX saj), *Gesinder Kolima* (kaart 1802b), *Скулема* (kaart 1805), *Kolima Gesinder* (kaart 1835), *Kolima* (kaardid 1845, 1856, 1859), *Streugesinden am Strande* (kaart 1849), *Kolimae* (kaardid 1871, 1884). Esmamainimine: 1650–1699 *Kollo* (kaart 1650–1699). Väikese hajaküla talusid on ka Natturi küla alla loetud. Kool alustas Koolimäel tegevust alles 1919. aastal. Tarvel (1983: 74) on arvanud, et nimi on pandud pigem looduslike olude põhjal, mitte tuletatud sõnadest *kooljas* või *kool*. Koolimäe juures on nii oja koolme- ehk ülekäigukoht kui ka koolu ehk mere- ja ojaäärne lodu. Alles XVIII sajandi lõpust esineb nimes *-maa* kõrval ka *-mäe* – Tarveli järgi võis sellist muutust soodustada sealne kõrgendik. Hilisemat *mäe*-kuju võis toetada ka sarjasiirdumine ehk sarnase kõlaga nimeosiste vaheldumine, sest *-mäe* ja *-maa* vaheldumine on asustusnimedes üks levinumaid sarjasiirdumise juhte (vt Laansalu 2014: 130, 2020: 15).

Natturi: *Natter By* (kaart 1699), *Nattur* (kaardid 1791, XIX saj), *Nator* (kaart 1796), *Hamypa* (kaart 1805), *Natturi* (kaardid 1835, 1844b, 1845, 1849, 1856, 1881a), *Nattor* (kaart 1844a), *Nattori* (kaardid 1871, 1884). Esmamainimine: 1464 *Natur*, *Natorin* (EKNR). Tarvel (1983: 76) oletab, et külanimi on saadud isikunimest, millele on lisatud soome ja eesti keeles levinud nimeliide *-ri*. Lauri Kettunen on pakkunud nime aluseks *natt* : *nata* 'tatt; vähipüügivahend' (EO: 181), kuid tõenäolisem on rannikumurdes esinev tähendus 'mererohi, -muda' (vrd EMS: *merenatt*; EMSUKA MS: *natt*).

Pedassaare: *Pettasar* (kaart 1650–1699), *Peddasahr* (kaart 1699), *Pettassaar* (kaart XIX saj), *Peddasaar* (kaardid 1796, 1835, 1844b, 1845, 1849, 1856, 1859, 1871, 1884), *Pettasaar* (kaardid 1802a, 1804), *Педасаре* (kaart 1805), *Peddasar* (kaart 1844a), *Pedasaare* (kaart 1881a). Esmamainimine: 1464 *Betegensar* (EKNR). Nimi tuleb Tarveli (1983: 76) järgi sõnadest *pedajas* 'mänd' + *saar*: praegune poolsaar on varem olnud saar.

Pihlaspea: *Pilase* (kaart 1650–1699), *Pihlaspeh* (kaart 1699), *Pichlaspä* (kaardid 1791, XIX saj), *Pichlis pä* (kaart 1796), *Pichlaspaeh* (kaardid 1802a, 1802b), *Pichlaspäh* (kaardid 1804, 1849, 1856), *Пихлисне* (kaart 1805), *Pichlaspae* (kaardid 1871, 1884). Esmamainimine: 1464 *Pigelspe* (EKNR). Tarveli (1983: 76) järgi tuleb nimi rannikumurdelisest puunimetusest *pihlajas*, ka *pihlakas* (soome *pihlaja*) + *pea* 'neem'. Praegune Pihlaspea on tekkinud Pihlaspea küla ja sellest kagus asunud Jorika küla ning põhja pool olnud Neebuka talude kokkukasvamisel (Heinvere 2010: 52). Analüüsitud kaartidel ei ole Neebuka talusid eraldi nimetatud.

Vergi: *Wörcke* (kaart 1699), *Werki* (kaardid 1791, XIX saj), *Wiorki* (kaart 1796), *Wörcki* (kaart 1804), *Верки* (kaart 1805), *Worki* (kaardid 1844a, 1871, 1884), *Wörki* (kaart 1849). Esmamainimine: 1539 *Werky*, *Warky* (EKNR). Vergi nimi võib algse rootsi asustuse tõttu olla sama päritolu kui Soome rootsikeelsetel rannikualadel esinevad *verk*-algulised kohanimed, nagu *Verknäs*. Rootsi murdesõna *verke* on seotud kalastamisega: see on tähendanud kitsa lahe või jõe suudmes tarvitatavat tõket, milles olevate aukude ette pannakse rüsad ja mõrrad. Vergi nime aluseks võib seega olla koht, kus sel viisil kala püüti. Sõna kaugem lähe on alggermaani **werko*-, millest on laenatud muu hulgas eesti *võrk*. (EKNR)

Külanimed moodustavad vaadeldava ala kõige püsivama nimekihi. Teistest eristub *Jorika*: kuigi nime teatakse ja kasutatakse kohati ühe Pihlaspea külaosa tähistamiseks, on see pärast seda, kui Jorika kaotas ametliku külastaatuse, kasutusest taandumas.

4.1.2. Talude, sauna-, kõrtsi- ja metsavahikohtade nimed

Vaadeldaval alal nimetatakse elupaiku pigem *kohtadeks* kui *taludeks* (Freyberg 1997: 54). Sellele leiab kinnitust ka kohanimekartoteegist. Näiteks Lahe küla Aleme talu 1926. aasta sedelil on märgitud: „Koha lähedal asub Alemägi, selle järele siis on koha nimigi Aleme ~ Alemä." Lobi küla Kõrtsi koha 1985. aasta sedelil on kirjas: „Koht Lobis, [---] kutsutakse Kõrtsi, rohkem siiski omaniku nime järgi Liikane Juhani." Näitena on lisatud: *Kõrtsi koha peal on Liikane Juhan*. Peale sõnade *talu* ja *koht* leidub vaadeldava ala materjalis nimesid liigisõnaga *maja*, näiteks *Akselini maja*, *Helmi maja*, *Trubergi maja*, *Marksoo maja* ja *Kriiva maja*, harvem ka liigisõnaga *suvila*, näiteks *Rummo suvila* ja *Kirsi suvila*. Siinses käsitluses ei analüüsita sõnade *talu*, *koht*, *maja* ja *suvila* kasutuserinevusi, vaid keskendutakse elupaiku tähistavate nimede täiendosale.

Talude loend on üldistest kaartidest vaid 1699. aasta kaardi juures. See on ühtlasi ainus kaart, millele on märgitud Metsiku ja Sauste mõisatele kuulunud Pihlaspea rannaküla talud koos rannatalupoegade nimedega: „*Annuka Ado*, *Annuka Thom*, *Ero*, *Pilli Mart*, *Pilli Micko Jürri*, *Öde* 'tühi talu' Metsiku mõisa all ning *Otti Thoma Matz* ja *Otti Thoma Laur* Sauste mõisa all." Võrdlus 1725.–1726. aasta adramaarevisjoniga (Naaber jt 1988: 96, 107) näitab, et vaid osa nimesid on kokku viidavad hilisemate kirjapanekutega. Varasema peremehe nimi võis jääda uue peremehe nime osaks, näiteks *Annuka Thom* > *Hannuse Thoma Ado*, *Ero* > *Ero Kaesper*, *Pilli Mart* > *Pilli Marti Thomas*, *Otti Thoma Laur* > *Otto Laurs Witwe* 'lesk'. Ent kõik varases materjalis esinevad ees- ja lisanimed polnud veel püsivalt talukohtadele kinnistunud: leidub talusid, mille peremehe nimi on vahetunud. Samuti tuleb arvestada, et talusid on aja jooksul juurde tulnud.

Kui Lõuna-Eesti talunimede kinnistumist on alates XVIII sajandi lõpust võimalik hingerevisjonide põhjal jälgida, siis paljudes Põhja-Eesti mõisates tuli peremehe vahetumisel käibele uus nimi, seda eriti Virumaa külades (Troska 1995: 50–52). Näiteks hingeloenditest (1782: RA, EAA.1864.2.IV-4; 1811: EAA.1864.2.VI-53; 1816–1826: EAA.1864.2.VII-105; 1835: EAA.1864.2.VIII-128; 1850: EAA.1864.2.IX-94) näeb,

kuidas muutusid ühe Pihlaspea talu peremeeste lisa- ja eesnimed: *Ero Madi* (1782) > *Ero Maddi* (*sohn* 'poeg') *Jahn* (1811) > *Jani Thomas* (1816) > *Tomas Boman* (1835; perekonnanimede panek) > *Jani Thomas Bomon* (1850). Teisalt leidub juba 1750. aasta adramaarevisjonis (RA, EAA.3.1.489) Lahe külas siiani säilinud talunimesid, nagu *Wei*, *Axli* ja *Lassi* (nüüd *Vei*, *Aksli* ja *Lassi*). Neile lisanduvad 1782. aasta hingeloendis *Nudi* ja *Sibbi* (nüüd *Nuudi* ja *Sibi*). Nuudi talu on küll hävinud, kuid selle järgi kutsutakse mereäärset ala siiani *Nuudialuseks*. Seega võib nimi talunimena kasutusest kaduda, kuid püsida laiemas kohanimevaras.

XIX sajandi detailsetel kaartidel (säilinud vaid Sagadi mõisast; vt ptk 3) on talude ning sauna-, metsavahi- ja kõrtsikohtade nimed enamasti järjepidevad. Erinevused puudutavad peamiselt kirjapilti, liigisõna või seda, kas nimi on esitatud isikunimelise täiendi, koha funktsiooni või mõlema kaudu. Näiteks Lobi külas esineb *Aadu* nimi sajandi keskel kujul *Ado*, *Ado Jacob* ja hiljem (kaart 1881a) kujul *Aadu*; Lahe külas *Tõnikse* nimi kujul *Tönisse*, *Tennikse Tannel*, *Tönnikse Tannel* ja *Tõnikse*; Natturis *Siimu* nimi kujul *Siemo Joseph*, *Siemo saun*, *Siemo Buschwächter* ja *Siimo*. Pedassaare *Nõmme* on XIX sajandi kaartidele märgitud kord kõrtsina, kord metsavahikohana, kord mõlemana: *Nömme Krug*, *Nömme Krug und Buschwächterstelle*, *Buschwächter Nömme* ja hiljem *Pedassaare-Nõmme*. Kaks Koolimäe talu on varasematel kaartidel esitatud ühisnime all *Kolima Gesinder ~ Gesinder Kolima*, hiljem aga eraldi *Koolima Juhan* ja *Koolima Jüri*. Taludest üle jõe on eraldi märgitud kõrts, mis 1802. aasta piirikaardil (kaart 1802b) on kujul *iöe Krug*, seejärel *Kolima Krug* ning sajandi lõpuks *Koolima-Kõrtsi*. Need näited osutavad, et XIX sajandi kaartidel on elupaiku tähistav nimekiht juba varasemast selgemini seotud talukohtade ja nende funktsioonidega, kuigi kirjapilt ja liigisõna varieeruvad. Suurem osa 1835. aasta kaardil esinevatest talunimedest on säilinud ka hilisemas nimepruugis.

Kuni XIX sajandi keskpaigani lähtusid talunimed valdavalt isikunimedest, näiteks *Mardi*, *Nigula* ja *Siimu* Natturi külas (kaart 1849 *Mardi*, *Niggola*, *Siemo*). Nende kõrval esineb loodussõnadest ja ametinimetustest lähtuvaid nimesid, näiteks Lahe küla *Kuusiku* (kaardid 1835 *Kusiko*, 1881a *Kuusiku*) ja *Kase* (kaardid 1835 *Kasse*, 1881a *Kase*) talud või Natturi külas *Sepa* (rannamurdepäraselt *Seba*; kaardid 1835 *Seppa*, 1881a *Sepa*) ja Lahe külas *Metsavahi* (kaardid 1835 *Buschwächter*, 1844b *Metsawahhi Johann*).

Kinnistud moodustati Lahemaal 1880. aastatel kruntimise teel, mille käigus seni ühiskasutuses olnud põllumaad jagati taludele eramaadeks. Kui vanemas nimekihis oli rohkesti eesnimelisi lisanimesid, siis kruntimise järel said Virumaal uued talud sageli nime mõne loodusobjekti või talu asukoha järgi (Troska 1995: 65). Näiteks on Endel Varepi kogus (EKI KN 1967) nimetatud mõisa ajal (XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses) rajatud väikesed talud Natturi külas: *Jänekse*, *Liiva*, *Neeme* ja *Liivaku*.

Samal viisil nimetati Eesti Vabariigi ajal loodud (asundus)talusid (nt *Otsa*, *Niine*). Lisandusid rahvusromantilised nimed, nagu *Kodumetsa*, *Koitmetsa*, *Põhjala* ja *Vambola*. Halvakõlaliseks peetud *Risu* talu uueks nimeks võeti *Saare*, kuigi *Risu* on siiani rööpnimena kasutusel.

Kuigi talud kaotasid Nõukogude ajal ametliku staatuse, säilisid vanad talunimed kohalikus pruugis. Muutus aga nende kasutus ja kasutajaskond. Sõda, küüditamised,

läände põgenemine, omandisuhete katkemine ja elanike vahetumine võisid katkestada senise järjepideva nimekasutuse. Samal ajal muutus rannaaladel maakasutus: hooajaline kasutus sagenes ning tekkis uusi suvila- ja väikekrunte. Pärast taasiseseisvumist ning maade tagastamist ja erastamist muutus kasutajaskond jälle. Suvila- ja eramukruntide nimed moodustasid uue ametlike kinnistunimede kihi. Vanade talude väiksemateks kinnistuteks jagamisel on tekkinud näiteks *Suhkruliiva*, *Haviselja*, *Leetselja* ja *Väikese-Peetri* kinnistu (vt ka Lahemaa külade alusuuring 2012: 56–57). Selliste nimede puhul lahknevad selgelt ametlik kinnistunimi ja kohalik nimepruuk. Seda lahknevust on käsitlenud Faster ja Saar (2026), osutades, et katastriüksuste nimesid kasutatakse eeskätt kirjalikus ametikeeles ning need ei pruugi kohalikus suulises nimepruugis samal kujul kinnistuda. Seda näitab ka tänapäevane kogumismaterjal: välitöödel nimetati eeskätt vanu talusid, uuemate väikekruntide nimesid aga harva.

Ametliku kinnistunime ja kohaliku nimepruugi lahknevus puudutab ka vanemat kihistust. Kasutuses jõudsid kinnistuda vanade talude kruntimiseelsed nimed, näiteks *Kaarli*, *Looritsa*, *Pärtli* ja *Nõmme* Pedassaares. Gea Troska (1995: 67–68) järgi oli juba XIX sajandil tavapärane tähistada talu omaniku perekonnanimega uusi, alles rajatud talusid ja väikekohti, millel polnud vana rahvapärast nime või mille ametlik nimi ei juurdunud kohalikus pruugis. Eriti Virumaal levis perekonnanimede kasutamine talude rööpnimena. Vaadeldaval alal esineb sellist kasutust ka vanade talude puhul: ametliku talunime kõrval kasutatakse praeguse või endise peremehe perekonnanime. Näiteks Pedassaare *Looritsa* talu kutsutakse ka *Kütiks* omaniku perekonnanime järgi. Pihlaspeal nimetatakse *Kalda* talu siiani rohkem peremehe nime järgi: *Oolmanni*. Ka endist *Ruutu* talu kutsuti varasema samanimelise peremehe järgi *Oolmanniks*, kuid hilisema omaniku järgi ka nimega *Kauge*. Harvem kasutatakse eesnimesid (*Olavi maja*, *Iida maja*, *Iivo maja*) või hüüdnimesid (*Turka*, vt ka Freyberg 1997: 83–84). Rööpnimed võivad olla kasutusel eri aegadel või samal ajal ning sõltuda kõnelejast ja suhtlusolukorrast. Talunimed moodustavad Vergi poolsaare materjalis suhteliselt püsiva nimekihi, sest talud on olnud seotud asustuse, omandi ja kohaliku suhtluse järjepidevusega.

4.2. Viljelusnimed

Kui asustusnimed seostuvad eelkõige omandi, elanike ja kasutajaskonna järjepidevusega, siis viljelusnimede püsimist mõjutab otseselt see, kas ja kuidas maad kasutatakse.

Viljelusnimesid sisaldavad kaardid pärinevad XIX sajandi keskpaigast (kaardid 1844b, 1845, 1849, 1856, 1859) ja kajastavad seega maakasutust enne XIX sajandi lõpus toimunud kruntimist. Kruntimiseni olid ühe küla talud seotud ühise maakasutussüsteemiga: külapõllud ja heinamaad olid jagatud talude vahel väikesteks, sageli hajali paiknevateks tükkideks, karjamaad olid aga kogu küla ühiskasutuses (Troska 1987: 13). Selline keeruline maakasutuskorraldus pidi tagama taludele võimalikult võrdsed tingimused, nii et iga talu kasutuses oleks nii parema kui ka halvema mullaga ning nii lähemaid kui ka kaugemaid maatükke (Troska 1987: 106).

Vergi poolsaare kaartidel kajastub see maakasutus hästi. Kõige enam leidub neil **heinamaanimesid**, mis on ootuspärane, sest põllumaad oli poolsaarel vähe. Näiteks olid Lahe külas talude vahel 12 kitsaks ribaks jagatud heinamaad nimega *Külla allosed heinamad*. Külatuumikust eemale läände jäi kolm suurt heinamaad: *Allumissed tükkit*, *Pikkat tükkit* ja *Augo nömme* (kaart 1859), kus oli 14 talu peale kokku 36 riba. Lappidena olid ühe või mitme talu kasutuses näiteks *Kulli körb*, *Laidama*, *Murro heinama*, *Perra niedu* ja *Regge heinama* (kaart 1859).

Põllunimesid on kaartidel heinamaanimedest vähem. Lahe külas esinevad ribadena *Sarro wälli* ning lappidena *Ritalla pöld*, *Pallo pöld*, *Karri wärrawa*, *Suur pöld* (kaardid 1844b, 1859) ~ *Suur aed* (kaart 1849) ja kahe talu vahel neljaks jaotatud *Karrota pöld*. Talude juures paiknevad aiamaad on mõisakaartidel küll märgitud, kuid nimedeta, kuna igal talul oli oma aiamaa, mida ilmselt polnud vaja eraldi tähistada.

Peale suurte koos asuvate külapõldude oli väiksemaid põllulappe ja heinamaid, mida nimetati *aedadeks*. Näiteks võib kaartidelt leida põllu *Rand aed*, heinamaad *Kandoma aed*, *Körb aed*, *Pedar Kalmo aed*, *Umb aja heinamad*, *Allemäh aed* ja *Alle aed* ning ühise nimega *Suure wälja aed* tähistatud soise heinamaa, põllu ja heinamaad. Need nimed viitavad tõenäoliselt varasematele alepõllutükkidele, mis olid rajatud võsamaadele ning võetud hiljem püsivamalt kasutusele (Troska 1987: 106–107). Alepõllundusele viitab ka eri külades korduv nimeelement *Alle*: näiteks Lahe külas asus *Alle mäh põld*, mille kõrval olid samanimelised heinamaad, ja Lobi külas *Alle heinama*.

Karjamaanimed on kaartidel tagasihoidlikumalt esindatud: karjamaid on kaartidele märgitud vähe ning neist vaid üksikud kannavad nime. Küla kruntimiseelsed ühiskarjamaad paiknesid enamasti kehvadel, kivistel või võsastunud maadel (Troska 2004: 53). Vaadeldaval alal on nimetatud näiteks *Jeude maa* (kaart 1844b), *Nairisma taggone* (kaart 1849) ja *Ühtene koppel* (kaart 1845).

Talumaade kruntimine ja müümine tõid XIX sajandi lõpus kaasa suure muutuse maakasutuses, mis oli selle ajani eeldanud paljude väikeste maatükkide eristamist. Seni ribade ja lappidena eri talude kasutuses olnud maad jagati ümber terviklikeks kruntideks. Talu uue krundi piiresse jäi tavaliselt vaid mõni üksik seni kasutatud põllulapp või kitsas põlluriba, enamik hajali paiknenud maatükke läks teistele taludele. (Troska 1987: 16, 30, 55, 57) Kui viljelusmaa ei olnud enam külakogukonna ühiskasutuses, ahenes kohta tundvate inimeste ring ja vähenes vajadus maatükke laiemas suhtluses nimepidi eristada. Nimekasutus muutus külakesksest talukesksemaks ning oma talu maade piires piisas sageli üldnimetustest, nagu *põld*, *karjamaa*, *mägi* või *soo* (vt ka Kallasmaa 2000: 114, 117).

Seda muutust näitab hästi Sagadi mõisa rannakülade kruntimisjärgne kaart (1881a). Viljelusnimesid sellele märgitud pole, küll aga maatükkide piirid ja talunimed, mis näitavad, millisele talule iga tükk kruntimisjärgselt kuulus. Näiteks Natturi külas koondati seni hajali paiknenud maad suurematekstervikuteks, kuigi Koolimäest lõuna pool jäi alles ka osa lahusheinamaid. Varasemate kaartidega võrreldes on näha, et seni Natturi Sepa ja Mardi talu kasutuses olnud *Laddu niet* läks pärast kruntimist Koolima Juhani kasutusse, Mardi talule aga mõõdeti osa Lahe

küla talude kasutuses olnud heinamaadest *Turra heinama* ja *Allumissed tükkit*. Et kruntimisjärgset võrreldavat kaardimaterjali, kus viljelusnimed oleksid sama detailselt esitatud, ei leidu, ei saa neid muutusi otseselt jälgida.

EKI kohanimekartoteegi XX sajandi kogud näitavad, et vähemalt osa viljelusnimedest püsis kasutuses ka pärast kruntimist. 1926. ja 1936. aastal on vaadeldavalt alalt talletatud üksikud viljelusnimed, millest peaaegu kõigile leidub vaste juba XIX sajandi kaartidel, näiteks *Aleaia heinamaa* (kaartidel *Alle aed*), *Naabera heinamaa* (*Naperra heinamad ~ Naa perra heinamad ~ Naaperra heinama(d)*) ja *Karutapello heinamaa* (< *Karrota pöld*). Nime *Naaperra heinamad* kandis 1859. aasta kaardil Lahe külas Nuudi ja Hindriku talu lahusheinamaa, kuid kruntimisjärgsel kaardil (1881a) kuulus see Andrekse talule. Niisiis püsis osa viljelusnimesid kasutuses ka siis, kui maa kasutajad muutusid.

1967. aasta kogus on viljelusnimesid jäädvustatud arvukamalt. Enamik neist esineb ka XIX sajandi kaartidel, näiteks *Kangrumetsa* (*Kangro metsa heinamad*), *Laduniidu* (kaardid 1845, 1849, 1856, 1859 *Laddu niet*), *Mustasoo* (kaardid 1845, 1849, 1856, 1859 *Musta soo*) ja *Vana heinamaa* (kaardid 1844b, 1849, 1859 *Wanna heinama*). Lisaks on 1967. aasta kogus talunimedest lähtuvaid nimesid, nagu Vergi külas *Ankru heinamaa*, *Paadi heinamaa*, *Paadi karjamaa*, *Pressi heinamaa*, *Uustalu heinamaa*, *Vanapere heinamaa* ja *Vanapere karjamaa*. See näitab, et osa varasemaid viljelusnimesid püsis kasutuses, kuid maid oli hakatud tähistama ka talunimede järgi. Hilisemates XX sajandi kogudes viljelusnimesid peaaegu ei esine.

2013. ja 2015. aasta välitöödel õnnestus koguda veel mõningaid viljelusnimesid, millele leidub vaste varasemas materjalis, näiteks *Vanaõue* (kaart 1844b *Wanna eue*; EKI KN 1967 *Vanaõu*), *Suureaia* (kaardid 1844b, 1859 *Suur pöld*, 1849 *Suur aed*), *Allõue* (EKI KN 1967 *Allõu*), *Lähtoru* (kaardid 1844b *Lächt orro*, 1849 *Lächt-arro*, 1859 *Lächt arro*; EKI KN 1926, 1967 *Lähtoru*), *Keelikaed* (kaardid 1845, 1849, 1856 *Kelik aed* (põld); EKI KN 1967 *Keelikaed*) ja *Vehkkõrve heinamaa* (kaardid 1844b, 1849 *Wöchka körwe heinamad*, 1859 *Wöchka körb*; EKI KN 1967 *Vehkkõrve heinamaa*).

Osa viljelusnimesid veel mäletati, kuid need olid käibelt kadunud, sest vastavaid kohti ei kasutatud enam endisel viisil. Sellised on näiteks *Riitala heinamaa* (kaardid 1844b, 1849, 1856, 1859 *Ritalla heinama(d)*), *Ristaed* (kaardid 1844b, 1859 *Rist aed*), *Tura* (kaardid 1844b, 1849, 1859 *Turra heinama*; EKI KN 1967 *Tura*), *Liivrand* (kaardid 1844b, 1849 *Liwaranna*, 1856, 1859 *Liwa ranna*; EKI KN 1967, 1970–1971 *Liivrand*), *Tilga aed* (kaardid 1844b, 1849 *Tilka wälja*, 1859 *Tilka mets* [kaardil täpsustusega *Heuschlag* 'heinamaa']; EKI KN 1967 *Tilga aed*) ja *Kõrtsi vana einam* (EKI KN 1967 *Kõrtsu talu heinamaa*). Seevastu *Pärtli aia* nimi (kaardid 1844b, 1859 *Pertliaed*; EKI KN 1967 *Pärtli aed*) on endiselt käibel, ehkki koha otstarve on muutunud: nüüd kasutatakse seda jaanituleplatsina. Endise *Kappala heinamaa* nime (kaardid 1844b, 1849, 1856, 1859 *Kappala heinama(d)*; EKI KN 1926 *Kappala heinamaa*) veel mäletati, ent nüüd kutsutakse seda kohta *Kotka lagendikuks* sinna pesa teinud kaitsealuse kotka järgi.

Viljelusnimede taandumist mõjutasid ka XX sajandi muutused maakasutuses. Kohalike meenutuste järgi karjatati Nõukogude aja alguses veel ühiselt ning karjas

käidi külakorda näiteks *Pahvergi rannas*, *Alu kaasikus* vana kordoni vastas, *Pätsispeal* ja *Naerismäe karjamaal* (Heinvere 2010: 65). Nõukogude ajal jäi karjatamiskohti järjest vähemaks, sest osa rannaaladest oli piirivalve kontrolli all ja rannad hakkasid võsastuma (Freyberg 1997: 17–18). Toitainevaesed karja- ja heinamaad püsisid niitmise ja karjatamise toel ning kasutuse lõppedes võsastusid ja metsastusid kiiresti (Semm jt 2019: 18). XX sajandi jooksul vähenes Lahemaal rohumaade pindala ja suurenes metsade osakaal. 1970. aastatel jäi lagedaid alasid selgelt vähemaks ning rannaküladeslõpetati suures osas põllumajandusmaa harimine (Semm jt 2015: 134–136; Sepp jt 2010: 15). Koos maakasutuse muutumisega vähenes vajadus heina- ja karjamaid eristada ning nende nimed taandusid.

4.3. Artefaktinimed

Artefaktinimedena käsitletakse vaadeldavas materjalis inimtekkeliste objektide nimesid, mis ei kuulu asustus- ega viljelusnimede hulka. Ajaloolistele kaartidele on selliseid objekte kantud vähe ning enamasti on need tähistatud saksakeelsete kirjeldustega. Seetõttu ei näita need kohalikku nimekasutust, küll aga seda, milliseid inimtekkelisi objekte on eri aegadel kaardistamisel oluliseks peetud.

Varaseim selline objekt on 1699. aasta kaardil märgitud nimetusega *Pihlaspeh Capell*. Pihlaspea kabelist on Tarveli (1983: 211) järgi teateid aastast 1673; vana kabeli materjalist ehitati 1845. aastal Eskule uus kabel. 1802. aasta piirikaardi (1802a) kirjelduses on mainitud kivi, mille juures olevat kunagi asunud vana kabel. Hilisematel XIX sajandi kaartidel on Pihlaspea vana kabeli asemel märgitud varemed, näiteks *Capellen Fundament* (kaart 1835) ja *Kapellen Fundament* (kaart 1849). Pihlaspea randa rajati surnuaed ja väike puukabel, mida kasutati XX sajandi keskpaigani ning mis veeti seejärel heinaküüniks (Heinvere 2010: 57). Kohalike mälestustes on säilinud eeskätt rannaäärne Pihlaspea kabel.

XIX sajandi mõisakaartidel on märgitud ka üksikuid rannavalve, kalapüügi ja mõisamajandusega seotud objekte. Lobi neeme läänekülje l on 1835. aasta kaardil kordonina märgitud *Strandreuter* ja 1849. aasta kaardil *Cordon-Haus*. Lobi neeme tipus on tähistatud kalurite võrgukuurid *Fischer Häuser* (kaart 1835) ja *Netzgarten* (kaart 1849). Pedassaare neemel on samuti märgitud *Fischer Häuser* (kaart 1835), lisaks mõisa ait *Kleete* (kaardid 1835, 1849) ~ *Hofs Kleete* (kaardid 1845, 1856). Koolimäe oja suudmes on mõisa laoplats tähistatud *Hofs Stapelplatz* (kaart 1849).

Ka EKI kohanimekartoteegis esineb vähe vaadeldava ala artefaktinimesid. Need on enamasti seotud teede, sadama, meremärkide, ühiskondlike hoonete ja muude külaelu orientiiridega. Vergi 1936. aasta materjalis on märgitud *Muul* (kivisild), *Reimel* (meremärk) ja *Leedepera tee*, mida tänapäeval kutsutakse *Sadama teeks*. 1967. aasta materjalist leiab Koolimäe külas asuva *Teatriühingu maja ~ Kooli ~ Koolimaja*, Vergist *Vana kordoni*, *Poe* ja *Vergi sadama*. 1994. aasta materjalis on kirjas näiteks Lobi külas asuv *Sigaantsu tee*.

Ühiskondlike hoonete puhul on hästi jälgitav nime ja funktsiooni suhe. Eesti Vabariigi ajal Vergi Vabatahtlike Tuletõrje Ühingule kuulunud *Seltsimaja* on nimetatud 1938. aastal Vihula vallast Palmse valla alla minevate kinnistute nimekirjas

(RA, ERA.3138.1.1128), samuti kohanimekartoteegi 1967. aasta materjalis. 1994. aasta sedelil on täpsustatud, et hiljem oli samas hoones kool ja seejärel rahvamaja; vanemad kohalikud elanikud kutsusid seda endiselt *Seltsimajaks*, kuigi tavalisem oli nimi *Rahvamaja*. Rahvamaja tegevus lõppes 1990. aastatel ja maja läks erakätesse, kuid *Rahvamajaks* kutsutakse seda siiani. Kõrvalasuvat endist tuletõrjevarustuse hoidmise hoonet nimetatakse *Pritsukuuriks*. Nimi *Seltsimaja* on aga kandunud uuele objektile: tänapäeval kutsutakse nii külaseltsi kasutuses olevat endist Pressi talu elumaja.

Nõukogudeaegse sõjaväe ja piirivalve jäljed ilmnevad alles 2013. ja 2015. aastal kogutud materjalis. Sellele viitavad nimed *Vaatetorn*, *Prožektoriplats*, *Prožektori alus ~ Prožektori koht*, *Raketibaasi õppeväljak* ja *Raketibaas ~ Koltsi raketibaas ~ Lobi raketibaas*. Need nimed ei esine varasemates allikates, kuid osutavad Nõukogude piirivalve ja sõjaväe kohalolule, mille jäljed püsivad nii maastikul kui ka kohanimevaras.

Uus objekt on *Vergi maja ~ Vergi pood*, mis on alles 2012. aastal rajatud külalistemaja ja pood. Sellest üle tee asuvat maja, kus oli varem *Vergi pood* (EKI KN 1994) ~ *Pood* (EKI KN 1967), kutsuti 2013. aastal *Vanaks kaupluseks ~ Vanaks poeks*.

Artefaktid ei ole homogeenne rühm ning nende nimesid on talletatud juhuslikult. Osa nimesid on kirja pandud alles tänapäevases kogumismaterjalis, kuigi objektid ja nende nimed on varasemad. Näiteks rajati 1940. aasta paiku Verki kala soolamiseks ja suitsutamiseks *Kalamaja*, mille asemele ehitati 1970. aastatel *Suitsutsehh ~ Tsehh*. Nime *Kalamaja* veel mäletatakse, kuid valdavalt kasutatakse *Suitsutsehhi* nime, ehkki seal tegutseb nüüd hoopis elektroonikatehas. Samuti on alles tänapäevases materjalis *Lobi muuseum* (1981. aastal Lobi küla Kõrtsi talu aita rajatud külamuuseum), *Lahe kiosk* (endine kiosk Lahe külas), *Mahta kuur*, *Mardi kuur* ja *Seba kuur* (paadikuurid Natturi neemel), *Töökoda* (Verki ehitatud 1970-ndatel) ning *Paadisadam ~ Vergi paadisadam ~ Neeme paadisadam* (Vergis *Suitsutsehhi* juures). Artefaktinimede puhul on allikapilt katkendlik, mistõttu ei näita nime esmakordne fikseerimine tingimata selle tekkeaega.

5. Loodusnimed

Loodusnimed jagunevad vaadeldavas materjalis vete- ja maastikunimedeks. Vergi poolsaarel on eriti olulised mere ja rannikuga seotud nimed, kuid allikates on ka metsade, soode, mägede ja kivide nimesid.

5.1. Vetenimed

Siinses uurimuses arvatakse vetenimede hulka lisaks veekogude nimedele ka veega vahetult seotud ning vee ja maismaa piiril paiknevate objektide, näiteks saarte, neemede ja randade nimed. Sellist liigitust on kasutatud ka varasemates Pöide ja Vergi piirkonna käsitlustes (Alas 2012, 2015, 2016). Vetenimede liigitust põhjalikult käsitlenud Faster (2020) osutab Soome kohanimeuurimise traditsioonile, kus

vetenimede hulka arvatakse ka vees ja vee piiril paiknevate objektide nimed, soonimesid aga käsitletakse neist eraldi. Käesolevas uurimuses on soonimed arvatud maastikunimede hulka. Vergi poolsaarel ei ole suuri soo- ja rabaalasid ega soojärvi ning liigisõnaga *soo* tähistatud objektid on valdavalt maastiku liigniisked alad.

Väiksemaid lahtesid ja lahesoppe vaadeldud kaartidele märgitud ei ole. Varasematel kaartidel on nimetatud vaid suuremad veekogud, nagu Käsmu laht (kaart 1699 *Caspar Wieck*), Läänemeri (kaart 1650–1699 *Ost See*) ning laiemat ala hõlmavatel kaartidel ka Soome laht (kaart 1791 *Der Finnische Meer Busen*). XX sajandi kogudest ja tänapäevasest materjalist on lisaks teada Vergi poolsaart ümbritsevad *Koolimäe laht* (mida Lahe küla poolt vaadates kutsutakse mõnikord *Lahe laheks*), *Pedassaare laht* ja *Vergi laht ~ Leedepera laht*. Väiksematest lahesoppidest ehk lõugastest esineb samades allikates näiteks Vergis *Lemmneeme lõugas* ja *Saare lõugas*, Lobis *Saviloo lõugas* ja *Neeme lõugas* ning Pihlaspeal *Pätsispea lõugas*. Ulkari saare juures on meres sügavam koht *Ulkari haud*, mille juurest käidi varem paatidega merel ja veeti salakaubana soola. Vaid 2013. ja 2015. aastal kogutud materjalis esinesid Pedassaare *Suur lõugas* ja *Väike lõugas*.

Ajaloolistelt kaartidelt võib leida saarte ja laidude (sh *karide* ja *loodude*) nimedest vaid ühe, mis tähistab tänini saart: *Älvi saar* (kaardid 1796 *Elbi Saar*, 1849 *Aelwi saar*, 1859 *Insel Natturi*; VMS: *älv* 'saar' Haljala). *Ulkari* (kaardid 1796 *Ulba I.*, 1805 *Осmp. Улпусь*) oli veel XX sajandi esimesel poolel saar (*Ulkari ~ Ulkkari ~ Hulkari ~ Suur-Ulkari ~ Ulkari saar*), kuid nüüdseks on sellest saanud poolsaar. Elle Linkrus (1972: 653) märgib, et Ulkari poolsaar on saar vaid suurvee ajal. Kõrvalasuvat *Väike-Ulkari* saart vanadel kaartidel nimetatud ei ole, esimesed kirjapanekud on XX sajandist ning nimi on kasutusel tänini.

Ulkari saarte juurde märgitud *Pihu saare* puhul osutavad allikad nii nime kui ka objekti ebakindlusele. Pihu saar esineb kaartidel kujul *Pihasahr Holm* (kaart 1650–1699), *Pihhasaar I.* (kaart 1796) ja *Осmp. Пиусь* (kaart 1805). Gustav Vilbaste kirjutab, et kohalikel ei olnud kindlust, kuidas saart nimetada; saar oli tõenäoliselt väike osa endisest suuremast Pihu saarest, mida tormid olid lõhkunud (Vilberg 1933: 158–159). Ka kohanimekartoteegi 1967. aasta märkmetes on viidatud sellele, et meri on Väike-Ulkari otsas asuvast väikesest saarest osa ära uhtunud, kui sealt kive Tallinna tänavate sillutamiseks veeti. *Vergi saar ~ Saar ~ Leedepera saar* (kaart 1796 *Wiorki Saar I.*) Leedepera lahes on olnud oluline sadamakoht ja tiheda kaubavahetuse paik, mistõttu on seda kutsutud ka *Kaup(a)saareks* (kaardid 1871, 1884; EKI KN 1936). Aastail 1928–1934 rajati sinna korralik sadam ning Vergi neeme ja saare vahele ehitati kivitamm, mis ühendas saare neemega. Tänapäevaks on tamm ja muul veevoolu ning hoovusi nii palju muutnud, et Leedepera lahte ähvardab kinnikasvamine (Heinvere 2010: 37–39).

Väiksemate laidude, karide ja madalate nimed ilmuvad allikatesse ebaühtlasemalt. 1967. aasta kogus ning 2013. ja 2015. aasta materjalis on nimetatud *Murutükid* – väikesed rohtunud laiukesed, mille kaudu pääseb jalgsi Väike-Ulkarile. Samuti maaga kokku kasvanud *Ulkkari madal* asub Pihlaspea küla pool. Älvi saare juures asuva väikese *Looduse otsa ~ Looduse saare* (EMS: *luod* 'saareke, laid' Haljala) ega meres olevate madalike *Kuivakari*, *Lahesuu kari*, *Saukari*, *Pikakari* ja *Lõugu madala*

nimesid ajaloolistelt kaartidelt ei leia, aga XX sajandil ilmuvad need kogudesse ja on püsinud praeguseni. *Pootsi madal* ja *Sääre madal* esinevad vaid 1967. aasta kogus ning *Selkari ~ Selkari madal* vaid 1994. aasta materjalis.

Kaartidele kantud poolsaare- ja neemenimed *Lobineem ~ Neem* (kaart 1699 *Loppi Nehme*), *Saviloo(d) ~ Saviloe ~ Saviluod ~ Saviloo neem* (kaardid 1791 *Savi Lod*, 1796 *Sowi Nehm*, 1835 *Sawwilo Neem*; EMS: *lood* 'saareke, laid' Kuusalu), *Natturi neem ~ Neem* (kaart 1791 *Natturi Nehm*) ja *Pedassaare neem ~ Neem* (kaardid 1791 *Pettassaar Nehm*, 1871 *Peddasaar*) on kasutusel tänini. Need on suured ja maastikus selgelt eristuvad rannaobjektid, mistõttu on nende nimed püsinud paremini kui väiksemate rannaosade omad.

Varasematele kaartidele ei ole märgitud mitmeid väiksemaid neemeotsi, sääri ja karisid tähistavaid nimesid, mis on teada XX sajandi ja tänapäevasest materjalist, näiteks *Vergi neem ~ Neem*, *Lobineeme tipp ~ Neemetipp ~ Neemeots*, *Pedassaare neeme ots ~ Neeme ots ~ Neeme tipp*, *Natturi neeme ots ~ Neemeots ~ Natturi ots*, *Sebaneem*, *Lemmneem*, *Lookase* (EKI KN 1936 *Luokase*) *ots ~ säär ~ kari*, *Maasaar*, *Vaheliiv* ja *Kari ~ Pihlaspea kari*. Siiski ei saa järeldada, et need nimed oleksid tekkinud alles XX sajandil. Pigem esitati varasematel kaartidel nimesid valikuliselt. Väiksemate rannaobjektide puhul tuleb arvestada ka sellega, et rannajoone muutumise ja maakerke tõttu võis mõne objekti kuju ja eristatavus ajas muutuda. 2013. ega 2015. aastal ei õnnestunud enam koguda näiteks nimesid *Saviloo kael* (EKI KN 1967) Saviloo neeme keskel, *Vene säär* (EKI KN 1970–1971, 1994) Saviloo neeme otsas ja *Karikael* (EKI KN 1967, 1994) Pihlaspea karil. Uusi poolsaarenimesid välitöödel ei lisandunud.

Kaartidel on nimega tähistatud vaid üks mereäärne ala (*Fläche*): *Sadama rand* (kaardid 1849, 1856). Nimi on kasutusel tänapäevani nii ranna nimes *Sadam(a)rand* kui ka Lobi külaosa nimes *Sadamaranna küla*. Kohanimekartoteegis ja tänapäevases materjalis leidub märksa rohkem rannaosade nimesid, näiteks *Animuru* (*rand*), *Jõe rand, Kalmu rand*, *Koltsi rand*, *Leedepera ~ -pära* (*leede*), *Maataga*, *Neebuka* (*ots*), *Neeme hark ~ Hark*, *Nuudi rand*, *Pahvergi rand*, *Pätsispea* (*rand*), *Tildu ots ~ rand*, *Vahi rand ~ Vahi sadam ~ Vahialune ~ Ristsadamarand* (EKI KN 1926 *Ristsadame*) ja *Vanahoonealune* (*rand*). Mereäärseid laevaehitusplatse kutsuti *Varviks*, seda nime veel mäletatakse. Samas ei esinenud osa XX sajandi kogudes fikseeritud rannanimesid 2013. ja 2015. aasta välitöömaterjalis, näiteks *Rohineeme ~ Rohinieme rand* (EKI KN 1926, 1967), *Kaldaalune* (EKI KN 1967), *Lädiku* (*rand*) (EKI KN 1967) ning *Sammaste rand* (EKI KN 1967, 1994 vähelevinud). Väiksemate rannaosade nimed on allikates katkendlikumalt esindatud ning tugevamalt seotud kohaliku nimepruugiga.

Rannanimedes on näha ka nimekasutuse muutumist. *Võrkranna* nime 2013. aastal veel teati, kuid eelistati kasutada nime *Pedassaare rand ~ Suur rand*. Lähedalasuvat randa nimetati *Väikseks rannaks* või *Titerannaks*, neid nimesid varasemates kogudes ei esinenud. Mererandu nimetatakse sageli ka lähedal asuva talu järgi, näiteks Lahel käiakse ujumas *Jõe all* või *Nuudi all*, aga „*Kuusiku all* kõik kõrkjaid täis" (välitööd 2013). *Kriiva all* rannas ehitati paate ja seal võis laev liiva sisse kinni jääda (Heinvere 2010: 13, 78). Tänapäeval paistab tugevnevat suund nimetada ujumiskohti küla järgi, näiteks *Lobi rand*, *Vergi rand* ja *Pedassaare rand*.

Vetenimedest saab välja tuua veel Koolimäe järvest Koolimäe lahte suubuva *Koolimäe oja* (kaart 1802b *Bache Kolima*), mida on kutsutud ka *Jõe jõeks*. Koolimäe järve on 1970.–1971. aasta materjali põhjal kutsutud ka nimega *Lomp*. Lahe külas esineb kaartidel *Kalaoja* (kaardid 1844b *Kala oja*, 1849, 1856 *Kalla oja*), mida hilisemas materjalis ei esine.

Vetenimedest on paremini püsinud suuremate ning mere ja ranniku kasutuse seisukohalt olulisemate objektide nimed. Sama on mereliste kohanimede puhul täheldanud Kristin Ilves (2006: 87–88): nime on saanud eeskätt need neemed, lahed, kivid, karid ja madalikud, mis on olnud tähtsad liikumise, kalapüügi või muu kasutuse seisukohalt. Väiksemate lõugaste, karide, madalate ja rannaosade nimesid on allikates ebaühtlasemalt ning osa neist ei õnnestunud 2013. ega 2015. aasta välitöödel enam talletada.

5.2. Maastikunimed

Maastikunimed hõlmavad vaadeldaval alal metsa- (sh metsasihtide), mäe-, soo- ja kivinimesid. Lahemaa traditsioonilist maakasutust iseloomustab metsamaa suur osakaal võrreldes põllumajandusmaaga (Sepp jt 2010: 15). Tsaariajal kuulus mets suuremalt jaolt mõisale, andes märkimisväärset tulu nii puidu kui ka tõrva ja söe müügist (Tarvel 1983: 173; Freyberg 1997: 12, 18). Kunagine söepõletamise koht *Süsinõmm* (kaardid 1789 *Susi Nöm*, 1849, 1856 *Süssi nömm*) on andnud nime ka *Süsinõmme mäele*, *Süsinõmme soole* ja *Süsinumme suurele kivile*; kõik need nimed on teada tänini. Kaartidel ja kohanimekartoteegis leidub ka tänapäevani säilinud metsanimesid, näiteks *Kolmeristi mets* (kaardid 1849, 1856 *Kolme risti männik*), *Kõrve mets* (kaardid 1849, 1856 *Körwe männik*), *Lobi mets ~ Lobineeme mets ~ Neeme mets* (kaart 1849 *Lobbi neeme mets*), *Natturi mets ~ Natturi neeme mets* (kaardid 1849, 1856 *Natturi männik*) ja *Vanakabeli nõmm* (kaardid 1849, 1856 *Wanna kabeli nömm*). 1967. ning 2013. ja 2015. aasta materjalis esinevad ka *Sigaantsu mets*, *Koolimäe mets*, *Pedassaare mets* ja *Saare mets*.

Osa metsanimesid leidub vaid mõnes allikas: näiteks *Kald aja mets* (kaardid 1844b, 1849, 1859) ja *Kangro mets* (kaardid 1849, 1856), *Jorika mets*, *Risulageda mets* ja *Tagamets* (EKI KN 1967; 1994 *Tagametsa siht*). Nii kaartidel kui ka 1967. aasta kogus esinevat *Pätsispea metsa* (kaardid 1849, 1856 *Pertli patsipä kusik*) 2013. ja 2015. aasta välitöödel enam koguda ei õnnestunud. Metsasihtide nimesid on kogutud vähe, näiteks 1994. ja 2013. aastal *Järve siht*, *Maataguse siht*, *Vahi siht*, *Vanahoone siht*, *Suurekivi siht* ja *Neebukaotsa siht ~ Neebuka siht* (ka EKI KN 1967).

Mäenimesid vaadeldava ala kaartidele märgitud ei ole ning tasase maastiku tõttu on neid ka hilisemates kogudes napilt. XX sajandist tänapäevani on lisaks *Süsinõmme mäele* talletatud *Alemägi*, *Kasemägi*, *Lossi rüngas*, *Munamäed*, *Rüütlioone ~ Rüütluse mägi* ja *Tänav(a)otsamägi*. Vaid 1967. aasta kogus on kirjas *Kruusiaugu mägi*, *Möldrimägi* ja *Põlluotsa mägi* ning ainult 2013. ja 2015. aasta välitöömaterjalis *Pihlaspea mägi*.

Soiste, liigniiskete ja üleujutatud aladena on kaartidele märgitud *Pikkallika* (kaardid 1835 *Pick Allikas*, 1849 *Pikka allika*) ja *Süsinõmme soo* (kaardid 1835 *Süssi nöme*

Soo, 1849, 1856 *Süssi nömme soo*), mille nimed on säilinud tänini. Seevastu *Lehma oja soo* (kaardid 1835 *Lechma oja Soo*, 1849, 1856), *Pollendiko taggone* (kaart 1849) ja *Wanna heinama soo* (kaardid 1844b, 1849, 1859) esinevad vaid ajaloolistel kaartidel.

Lahemaa on väga kividerikas. Nime on saanud eeskätt maastikul silmapaistvad või kohalikele olulised rändrahnud. Ajaloolistele kaartidele kivinimesid märgitud pole, sest need on koostatud muul eesmärgil. XX sajandist tänini on säilinud kivinimed *Lookase kivi* (EKI KN 1967 ka *Suur kivi*), *Must kivi*, *Pilli-Mardi kivi*, *Piprakivi ~ Piprakott*, *Rebasekivi*, *Rookivi* (EKI KN 1967 ka *Ruhakivi*), *Suurkivi*, *Suur Vookivi*, *Süsinõmme kivi* (EKI KN 1994 *Süsinõmme suur kivi*), *Taignakivi*, *Tilgakivi*, *Titekivi*, *Unikivi*, *Laikivi* (Lahes) (2013. aasta välitöömaterjalis ka *Vaalakivi*), *Valge kivi*, *Verstakivi*, *Visakivi*, *Vookivi(d)*, *Äia kivi* ja *Ämma kivi*. Vaid 2013. ja 2015. aasta välitöödel on kogutud kivinimed *Benita kivi*, *Lai kivi ~ Vaalakivi* (Pedassaares), *Sohva kivi* ja *Vahvlikivi ~ Kurruline kivi*. Maastikunimede puhul tuleb selgelt esile allikate valikulisus: metsa- ja soonimesid leidub juba ajaloolistel kaartidel, mäe- ja kivinimesid alles hilisemas kogumismaterjalis.

Kokkuvõte

Artiklis vaadeldi Vergi poolsaare kohanimevara püsimist ja muutumist XVII sajandi lõpust XXI sajandi alguseni. Analüüs põhines ajaloolistel kaartidel, EKI kohanimekartoteegil ning 2013. ja 2015. aasta välitöödel kogutud suulisel materjalil.

Kõige järjepidevamalt on püsinud külanimed, mida leidub juba ajaloolistel kaartidel: eri ajastute materjalis varieerub peamiselt nende kirjapilt. Erand on *Jorika*, mis näitab, et isegi varastes allikates esinev külanimi võib aktiivsest kasutusest taanduda, kui paik kaotab küla staatuse ja väheneb vajadus seda nimetada.

Talunimede püsivus avaldub teisiti kui külanimede oma. Varasemates allikates ei ole kõik ees- ja lisanimed veel talukohtadega püsivalt seotud, kuid XVIII ja XIX sajandi materjalis on näha juba järjepidevust. Talunimedes tuleb selgelt esile ametliku nime ja kohaliku pruugi lahknevus. Kohalikus kasutuses võivad ametlik kinnistunimi, vanem rahvapärane nimi ning omaniku, endise omaniku või elaniku järgi tarvitatav rööpnimi esineda pikka aega kõrvuti. Seetõttu kajastavad talunimed nii asustus- ja omandijärjepidevust kui ka katkestusi.

Kõige otsesemalt sõltuvad paiga kasutusest viljelusnimed. XIX sajandi keskpaiga mõisakaardid kajastavad kruntimiseelset killustunud maakasutust. Kruntimine muutis maakasutuse talukesksemaks ja vähendas väikeste maatükkide ühise nimetamise vajadust. Põllumajandusliku maakasutuse taandumine, karjatamise ja heinategemise vähenemine ning rohumaade metsastumine nõrgendasid viljelusnimede kasutust veelgi. Osa viljelusnimesid mäletatakse endiste põllu-, heina- või karjamaade nimedena. Mõni nimi on säilinud ka koha kasutuse muutudes, mõni on aga asendunud uuega.

Artefaktinimesid on vaadeldavas materjalis vähem kui asustus-, viljelus- ja loodusnimesid, kuid needki kajastavad inimtekkeliste objektide ja nende kasutuse muutumist. Osa nimesid on püsinud ka pärast objekti otstarbe muutumist, osa on

säilinud üksnes mälestustes ning osa on tekkinud koos uute objektide või tegevustega.

Loodusnimedes tuleb esile mere ja ranniku olulisus Vergi poolsaare nimevaras. Püsivamad on lahtede, saarte, neemede ja suuremate rannaosade nimed, väiksemate lõugaste, karide, rannaosade ja maastikuobjektide nimed on materjalis katkendlikumalt esindatud. Analüüs näitab, et loodusnime püsimine ei eelda alati nimeobjekti füüsilist muutumatust: nimi võib jääda käibele ka siis, kui objekt teiseneb.

Vergi poolsaare kohanimevara muutumist on mõjutanud piirkonna rannikuline ja metsane maastik, ajalooline asustus, merelised elatusalad, põllumajandusliku maakasutuse ümberkujunemine, ühiskondlikud katkestused ning kasutajaskonna vahetumine. Püsivamaks on osutunud nende paikade nimed, mis on jäänud oluliseks kohalikus liikumises, igapäevases tegevuses, omandisuhetes või ühises mälus. Kiiremini taanduvad nende paikade nimed, mida enam endisel viisil ei kasutata või mille tundjate ring on ahenenud. Nime taandumine või asendumine ei tähenda enamasti teadlikku ümbernimetamist, vaid seostub nime kasutusvajaduse muutumisega. Vana nimi võib püsida mälus, rööpnimena või nimeelemendina mõne teise koha nimes, kuid sageli hääbub see koos paiga varasema kasutusviisiga. Uus nimi tekib enamasti siis, kui paik muutub tähenduslikuks uue kasutuse või kasutajaskonna jaoks. Seega peegeldab Vergi poolsaare kohanimevara piirkonna elulaadi, maakasutuse ja kohaliku mälu pikaajalist ümberkujunemist.

Artikkel on valminud Haridus- ja Teadusministeeriumi Eesti Keele Instituudi teadus- ja arendustegevuse toetuse abil.

ARHIIVIALLIKAD

Rahvusarhiiv (RA)

Kaardid

kaart 1699 = EAA.1.2.C-IV-121. [Saggad Mätzikus och Saus.]

kaart 1750 = EAA.46.2.180. [Grenzkarte zwischen Stranddörfen Haldja von dem Gut Saggad und Wörcki von dem Gut Buxhöwden gehörig.]

kaart 1789 = EAA.46.2.172. Geometrische Delineation von der Grentze zwischen denen im Wesenbergschen Kreise belegenen Gutern Palms und Saggad.

kaart 1791 = EAA.308.6.16. Plan vom Wesenbergschen Kreis.

kaart 1796 = EAA.2059.1.1464. [Atlas von Liefland oder von den beyden Gouvernementern u. Herzogthümern Lief- und Ehstland und der Provinz Oesel.]

kaart 1802a = EAA.46.2.185. Delineation der streitigen Grenze 1. zwischen dem Guthe Saggad und dem zu dem Guthe Metzikus gehörigen Dorfe Pichlaspaeh und 2. zwischen dem Guthe Saggad und dem zu dem Guthe Annigfer gehörigen Dorfe Joricka.

kaart 1802b = EAA.46.2.184. I Charte von den 1. mit dem Guthe Saggad und 2. mit dem zu dem Guthe Kawast gehörigen Dorfe Lahe grenzenden und zu dem Guthe Annig gehörigen Gesindern Kolima. II Delineation der streitigen Grenze zwischen dem Guthe Saggad und dem zu dem Guthe Annigfer gehörigen Gesinde Parma.

kaart 1804 = EAA.46.2.189. Grenz Charte 1. zwischen dem Guthe Saggad und dem zu dem Guthe Metzikus gehörigen Dorfe Pichlaspäh und 2. zwischen dem Guthe Saggad und dem zu dem Guthe Annigfer gehörigen Dorfe Ioricka.

kaart 1835 = EAA.1324.1.584. Charte von den sämtlichen Wäldern des im Wierschen Kreise und Halljalschen Kirchspiele belegenen privaten Gutes Saggad.

kaart 1844a = EAA.46.2.2. Generalkarte von Ehstland, in 2 Blättern mit Unterstützung Vereins der Merino zucht zu Orrenhoff.

kaart 1844b = EAA.1324.1.587. Concept-Charte von den zu dem Gute Saggad gehörigen Strand Dörfern Lahhe und Lobbi.

kaart 1845 = EAA.1324.1.588. Concept-Charte von den zu dem Gute Saggad gehörigen Strand Dörfern Peddasaar und Natturi nebst Kolima.

kaart 1849 = EAA.1324.1.589. [General Charte von dem Gute Saggad.]

kaart 1856 = EAA.1324.1.590. Taschenatlas über die Feld-, Wiesen- und Forst-Wirtschaft des Gutes Saggad.

kaart 1859 = EAA.1324.1.591. Atlas über sämmtliche Gesindestellen des gutes Saggad, sowohl derer auf dem Bauerpachtlande belegenen, als der Hofsstellen.

kaart 1871 = EAA.854.4.14. Karte von Ehstland mit den Kreis-, Polizeidistrict- und Guts-Grenzen so wie den Plänen der Städte.

kaart 1881a = EAA.854.4.287. Grenz Karte des Bauer Pachtlandes vom Gute Saggad. Nr. 2 Strandgebiet.

kaart 1881b = EAA.854.4.162. Privatgut Annigfer im Wierländischen Kreise, Haljanschen Kirchspiele.

kaart 1884 = EAA.2072.10.143. Karte von Ehstland mit den Kreis-, Polizeidistricts- und Guts-Grenzen so wie den Plänen der Städte.

kaart XIX saj = EAA.46.2.115. Plan vom Wesenbergschen Kreis.

kaart 1931 = ERA.T-3.22.1433. Virumaal, Vihula vallas maaseadusega riigistatud Annikvere mõisa (kinnistu nr. 7) järele oleva Jorika küla plaan.

kaart 1934a = ERA.T-3.1.18. Virumaa. Palmse ja Vihula vald. Skeemiline kaart III-44.

kaart 1934b = ERA.T-3.22.2760. Virumaal, Palmse vallas, maaseadusega riigistatud Sagadi mõisa (kinn. nr. 123) maadel asuvate Pedassaare küla maakohtade nr. A176–A181 ja lit. A, B ja E plaan.

kaart 1935a = ERA.T-3.1.9. Virumaa. Palmse ja Vihula vald. Skeemiline kaart II-44.

kaart 1935b = ERA.T-3.22.2787. Virumaal, Palmse vallas asuvatest maaseadusega riigistatud Sagadi mõisa maadest (kinn. nr. 123) eraldatud Koolimäe Kooli nr. A164 maakoha plaan.

kaart 1935c = ERA.T-3.22.4576. Virumaal, Vihula vallas, maaseadusega riigistatud Metsiku mõisa kinn. nr. 85 maadest eraldatud Pihlaspea küla maakohtade nr. A37–A53 plaan.

kaart 1938 = ERA.T-3.1.8. Viru maakond. Palmse vald. Skeemiline kaart II-43.

Dateerimata kaart = EAA.3724.4.1543. Karte des Dorfes Jorika mit dem Walde daselbst zum Privatgute Annigfer.

Muud allikad

EAA.3.1.489. Revision im Jahre 1750. Revisionsakte des Wierländischen Distrikts.
EAA.1864.2.IV-4. Neljas hingerevisjon 1782. a. Virumaa. Haljala, Kadrina kihelkond.
EAA.1864.2.VI-53. Kuues hingerevisjon 1811. a. Virumaa. Haljala kihelkond.
EAA.1864.2.VII-105. Seitsmes hingerevisjon 1816.–1826. Virumaa. Haljala kihelkond.
EAA.1864.2.VIII-128. Haljala kihelkonna perekonnanimede paneku raamat. 1835.
EAA.1864.2.IX-94. Haljala kihelkonna revisjonilehed. 1850.
ERA.3138.1.1128. Kirjavahetus Vihula valla piiride muutmise kohta. Vihula valla elanike nimekiri. 1938–1939. [Sh Vihula vallast Palmse valla alla minevate kinnistute nimekiri.]
ERA.3138.3.3a. Virumaa valdade ja alevite elanike nimekirjad. 1919.

Rootsi riigiarhiiv (SRA; Riksarkivet)

kaart 1650–1699 = SE/RA/420571/02/1/0303:00001. Geografisk karta över Ingermanland, Estland och Lifland. https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/R0003311_00001

Venemaa Riiklik Sõjaajaloo Arhiiv (РГВИА; Российский государственный военно-исторический архив)

kaart 1805 = Ф.846.16.19826 Ч.1. Атлас топографической съемки части Эстляндской губернии. Часть 1. D [Võsu–Loobu].

VEEBIVARAD

EKI KN = Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek. https://eki.ee/kohanimed
EKNR = Eesti kohanimeraamat. https://arhiiv.eki.ee/dict/knr/
EMS = Eesti murrete sõnaraamat. https://arhiiv.eki.ee/dict/ems/
EMSUKA MS = Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiivi murdesõnavara koondkartoteek. https://emsuka.eki.ee/
VMS = Väike murdesõnastik. https://arhiiv.eki.ee/dict/vms/

KIRJANDUS

Ainiala, Terhi 1997. Muuttuva paikannimistö. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 667.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ainiala, Terhi 2000. Paikannimistön muuttuminen. – Virittäjä, kd 104, nr 3, lk 355–372. https://doi.org/10.23982/vir.40021

Ainiala, Terhi 2002. Why do place names change? – Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas. Santiago de Compostela, 20–25 setembro de 1999. Toim Ana Isabel Boullón Agrelo. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, lk 931–935.

Ainiala, Terhi 2016. Names in society. – The Oxford Handbook of Names and Naming. (Oxford Handbooks in Linguistics.) Toim Carole Hough. Oxford: Oxford University Press, lk 371–381. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.27

Ainiala, Terhi 2018. Paikannimien kerrostumat maaseudulla ja kaupungissa nimistöntutkijan kohteina. – Elore, kd 25, nr 1, lk 96–106. https://doi.org/10.30666/elore.72817

Ainiala, Terhi; Saarelma, Minna; Sjöblom, Paula 2012. Names in Focus: An Introduction to Finnish Onomastics. (Studia Fennica Linguistica 17.) Helsinki: Finnish Literature Society. https://doi.org/10.21435/sflin.17

Ainiala, Terhi; Östman, Jan-Ola (toim) 2017. Socio-onomastics: The Pragmatics of Names. (Pragmatics & Beyond New Series 275.) Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/pbns.275

Alas, Marit 2012. Pöide valla kohanimede muutumine. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 360–372. https://doi.org/10.54013/kk654a4

Alas, Marit 2015. An overview of the place name systems of two coastal areas in Estonia. – Proceedings of the Third International Conference on Onomastics „Name and Naming": Conventional / Unconventional in Onomastics. Baia Mare, September 1–3, 2015. Toim Oliviu Felecan. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, lk 415–427.

Alas, Marit 2016. The changes in place names on the northern coast of Estonia. – Names and Their Environment: Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences. Glasgow, 25–29 August 2014. Kd 1. Toim Carole Hough, Daria Izdebska. Glasgow: University of Glasgow, lk 51–58.

Alas, Marit 2024. (In)correctness in place names: Change and preservation of Estonian place names. – Proceedings of the Sixth International Conference on Onomastics „Name and Naming": (In)correctness in Onomastics. Baia Mare, September 5–7, 2023. Toim Oliviu Felecan, Alina Bugheşiu. Cluj-Napoca: Mega, lk 233–243. https://doi.org/10.30816/ICONN6/2023/19

Dresen, Urmas 1996. Merendus. – Virumaa. Koguteos. Koost Kalju Saaber. [Rakvere:] Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, lk 722–734.

Elstrok, Helmut 1999. Sõbrakaubandus – sepralaitos. Tallinn: H. Elstrok.

EO = Lauri Kettunen, Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. (Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Sarja B, 90, 1.) Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia, 1955.

Faster, Mariko 2020. Hargla kihelkonna vetenimed Eesti-Läti piirialal. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 47.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Faster, Mariko; Saar, Evar 2026. Katastriüksuste nimed ametlike kohanimedena. Uue kirjaliku traditsiooni arengujooni ja kriitikat. – Nimede nimel. Pühendusteos Peeter Pällile 65. sünnipäevaks. (Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 89.) Koost ja toim Tiina Paet, Tiina Laansalu, Marit Alas. Tallinn: Emakeele Selts, lk 319–338.

Freyberg, Jüri 1997. Lobi küla Lobineemel. Lobi: J. Freyberg.

Heinvere, Liina (koost) 2010. Vergi ja Pihlaspea. Kalurikülast merele. Toim Monika Pais. [Vergi:] L. Heinvere.

Ilves, Kristin 2006. Place names about life by the sea – An archaeological perspective on the Estonian-Swedish Landscape. – Folklore: Electronic Journal of Folklore, nr 34, lk 87–102. https://doi.org/10.7592/FEJF2006.34.ilves

Kallasmaa, Marja 2000. Koht, nimi ja kohanimi. – Koht ja paik I. / Place and Location I. (Eesti Kunstiakadeemia toimetised 8.) Toim Kaia Lehari, Virve Sarapik. [Tallinn:] Eesti Kunstiakadeemia, lk 112–119.

Kallasmaa, Marja 2005. Eesti kohanimede liigitamisest. – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 136–140.

Kurepalu, Anne 2010. Kultuuripärandi hoiust rahvuspargi algusaastatel. – Uurimusi Lahemaa ajaloolistest maastikest. Teadusartiklid kultuuripärandist. Koost Ave Paulus. [Tallinn:] Huma, lk 9–14.

Kõivupuu, Marju 2010. Lahemaa – näoga mere poole. – Uurimusi Lahemaa ajaloolistest maastikest. Teadusartiklid kultuuripärandist. Koost Ave Paulus. [Tallinn:] Huma, lk 15–30.

Laansalu, Tiina 2014. Kohanimede eriarengutest Kose kihelkonna asustusnimede põhjal. – Emakeele Seltsi aastaraamat 59 (2013). Peatoim Mati Erelt. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 127–138. https://doi.org/10.3176/esa59.06

Laansalu, Tiina 2020. Kesk-Harjumaa kohanimede kujunemine ja nimesiire. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 46.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lahemaa külade alusuuring 2012 = Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava alusuuring. Lahemaa rahvuspargi külade arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs. Koost Mart Hiob, Juhan Maiste, Lilian Hansar, Nele Nutt, Ülli Reimets. Tartu: Artes Terrae. https://kaitsealad.ee/sites/default/files/inline-files/34MT10%20Seletuskiri%20Lahemaa%20kylad%20lopparuanne_0.pdf

Linkrus, Elle 1972. Meri ja maa – Lahemaa. – Eesti Loodus, nr 11, lk 651–659.

Naaber, Vello; Tamman, Helina; Kähr, Külli (koost) 1988. 1725.–1726. aasta adramaarevisjon. Kd 3. Virumaa. Allikapublikatsioon. Peatoim Herbert Ligi. Tallinn: [ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv].

Pullat, Raimo; Pullat, Risto 2021. Viinameri. Salapiiritusevedu Läänemerel kahe maailmasõja vahel. Täiendatud väljaanne. [Tallinn:] Estopol.

Saar, Evar 2025. Kohanimede muutumine ja jahimeeste kohanimed Võrumaal Treisi metsas. – Emakeele Seltsi aastaraamat 70 (2024). Peatoim Reili Argus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 134–161. https://doi.org/10.3176/esa70.07

Sammet, Jaak 1996. Rand ja kalandus. – Virumaa. Koguteos. Koost Kalju Saaber. [Rakvere:] Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, lk 742–748.

Semm, Maaria; Sepp, Kalev; Jagomägi, Jüri 2015. Lahemaa rahvuspargi maakasutuse muutused. – Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat, kd 40, lk 131–147.

Semm, Maaria; Tomson, Pille; Raet, Janar; Nõmmela, Mari; Kliimask, Jaak; Sepp, Eva-Lena; Sepp, Kalev (koost) 2019. Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduslik uuring – traditsiooniline elulaad: põllumajandus. Lõpparuanne. Eesti Maaülikooli põllumajandus- ja keskkonnainstituut. Tartu. https://hdl.handle.net/10492/5670

Sepp, Kalev; Semm, Maaria; Kull, Anne; Jagomägi, Jüri; Kokk, Anne; Kikas, Tambet (koost) 2010. Lihtsustatud hankemenetlusega riigihanke „Lahemaa rahvuspargi ajaloolise maakasutuse analüüs ja pärandmaastike tsoneering" lõpparuanne. Eesti Maaülikool. Tartu. https://hdl.handle.net/10492/7230

Tarvel, Enn 1983. Lahemaa ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat.

Tarvel, Enn 1996. Virumaa Põhjasõja lõpuni. – Virumaa. Koguteos. Koost Kalju Saaber. [Rakvere:] Lääne-Viru Maavalitsus, Ida-Viru Maavalitsus, lk 244–269.

Troska, Gea 1987. Eesti külad XIX sajandil. Ajaloolis-etnograafiline uurimus. Tallinn: Eesti Raamat.

Troska, Gea 1995. Talunimed läbi aegade. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Troska, Gea 2004. Külaelu ja pärandkoosluste majandamine Teise maailmasõjani. – Pärandkooslused. Õpik-käsiraamat. Koost ja toim Toomas Kukk. Tartu: Pärandkoosluste Kaitse Ühing, lk 48–64.

Vilberg, Gustav 1933. Põhja-Eesti saarte taimkattest. I. – Tartu Ülikooli juures oleva Loodusuurijate Seltsi aruanded, kd 39, lk 131–168.

Välja, Leele 2010. Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava alusuuringud ja rannakülade inventeerimine. Vergi. https://kaitsealad.ee/sites/default/files/inline-files/Vergi.pdf

Marit Alas (snd 1983), MA, Eesti Keele Instituudi nooremteadur (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), marit.alas@eki.ee

The persistence and change of place names on the Vergi Peninsula

Keywords: socio-onomastics, place-name usage, place-name inventory, continuity and loss of place names

This article examines the preservation and change of place names on the Vergi Peninsula in Lahemaa, northern Estonia, from the late seventeenth century to the early twenty-first century. The study applies a socio-onomastic perspective, treating place names as part of local communicative practice and as indicators of changing relationships between people, places, and landscape use. The analysis draws on three types of sources: historical maps dating from the seventeenth to the nineteenth centuries, twentieth-century materials from the Place Names Archive of the Institute of the Estonian Language, and fieldwork carried out by the author in 2013 and 2015.

The comparison of these sources shows that different types of place names have followed different trajectories of change. Village names constitute the most stable layer: all present-day village names can be traced to early written sources or maps, with variation mainly confined to spelling. Farm names also show considerable continuity, especially from the nineteenth century onwards, but they reveal a more complex relationship between official names and local usage. Official farm names, older vernacular names, and names derived from current or former owners may coexist for a long time.

Names of cultivated land show the clearest link between name change and shifts in land use. Nineteenth-century manor maps document a detailed system of field, meadow, and pasture names, reflecting an earlier pattern of land use, in which village lands were divided into numerous small, scattered plots. Nineteenth-century land consolidation reduced the need to distinguish between individual plots at the village level, and the subsequent decline of agriculture, grazing, and haymaking further diminished the use of these names. Names of artefacts and natural features also illustrate the selective nature of the sources: some artefact names appear in records only

long after the object came into use, while many names for smaller natural features are documented inconsistently.

The study demonstrates that the survival of place names depends primarily on the continued need to use them in communication. Name change usually does not result from deliberate renaming, but from a shift in the need to use a name. A name may persist in collective memory, survive as a parallel name, or leave traces in other place names as a name element. Often, however, it fades together with the former use of the place. New names tend to emerge when a place acquires meaning through a new use or for a new group of users.

Marit Alas (b. 1983), MA, Institute of the Estonian Language, Junior Researcher (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), marit.alas@eki.ee